

## SAFAHÂT'IN DİL ve ÜSLÛBU

M. N. HACİEMİNOĞLU

Şair ve yazarı bir san'atkâr olarak değerlendirmek icap ettiği zaman, ele alınacak ilk maddî unsur onun dil ve üslûbudur. Bu ölçü, Türk Edebiyatı bahis konusu olunca daha büyük bir önem kazanır. Çünkü şair ve yazarın tek vasıtası olan dil, hiç bir milletin tarihinde bizim tarihimizdekine benzer bir dalgalanma, bir farklılaşma göstermemiştir. Onun içindir ki, Türk Edebiyatında san'atkârları yalnız diline göre değerlendirmek mümkündür. Nitekim zaman zaman bu yolda başvurulup, bir şairin, sadece dili yüzünden reddedildiği, diğerinin ise, gene sadece dili sayesinde ayakta kaldığı görülmüştür. Türkçenin Anadolu'daki macerası san'atkârın, tenkidin hassas terazisine konmadan, yalnız kullandığı dil malzemesi ile değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Bilindiği gibi Anadolu'daki Türk edebiyatı, 13. asırdan itibaren şu üç kolda gelişmeğe başlamıştır :

- 1) Divan Edebiyatı,
- 2) Tekke Edebiyatı,
- 3) Halk Edebiyatı,

Böyle üç ayrı yönde gelişen edebiyatımızın her bir dalı, hem tem ve konu bakımından, hem de dil, üslûp ve ifade bakımından milletimizin farklı tabakasına hitab ediyordu. Bunlardan **Tekke edebiyatı** ile **Halk edebiyatı** dil ve ifade itibariyle birbirine çok yakındı. Bu sebeple milletimizin büyük çoğunluğu tarafından tutulup seviliyordu. Divan edebiyatı ise, belki işlediği temler bakımından değil, fakat kullandığı dil yüzünden halktan kopmuştu. Belli bir zümreye has gibiydi. Halkın hiç de yabancı olmadığı aşk, ölüm, kıskançlık ve ihtiras gibi insanî duyguları işlediği halde, sırf dili yüzünden ondan uzak kalmıştı.

Bir millî edebiyatın böyle üç ayrı kolda gelişmesi Türk milleti için büyük talihsizliktir. Çünkü her üç edebiyat kolu da bütün millete değil, onun ancak bir kısmına hitap edebilmiştir. Her üçü de ayrı ayrı

«zirve» ler yetiştirdiği halde, bunların çoğu kendi tesir sahasını aşıp, millete mal olamamıştır. Ancak, **Yunus Emre** ve **Süleyman Çelebi** gibi bir kaç müstesna «zirve», şiirlerinin hem muhtevası, hem de dili sayesinde, bir zümrenin değil, milletin şairi olmuşlardır. Muhakkak ki, asırlardan beri hem köy odalarında, hem de konaklarda ve aydın meclislerinde aynı istekle okunup; aynı lezzetle dinlenen bu ikisidir.

Tanzimatla beraber edebiyatımız yeni bir hüviyete bürünmüştür. Sosyal ve siyasi meseleler, günlük hâdiseler ele alınıp tartışma konusu yapılmıştır. Ancak, böyle halkın maddî hayatını ilgilendiren müşahhas gerçekler edebiyata malzeme teşkil ettiği halde, bu devrin edebiyatçıları da halktan uzaktılar. Bunlar da daha çok **Divan Edebiyatı**'na yakın bir dil kullanmış ve ortada duran canlı gerçekleri ters bir açıdan ele aldıkları için de, gene «mücerret» de kalmışlardır. Tanzimat'ı tâkib eden **Servet-i Fünûn** nesli ise, **Divan Edebiyatı** geleneğine tekrar dönerek, kendi dar kabuğuna çekilmiştir. **Edebiyat-ı Cedide** (Yeni edebiyat) adını taşıdığı halde, ne muhteva, ne de dil bakımından hiç bir yenilik göstermeyen bu edebiyat çığırını aşıp, onun dışında ve üstünde kalabilen ancak bir büyük san'atkâr yetişmiştir. Cemiyetimizin kaç asırdan beri beklediği bu müstesna san'atkâr, bu millî ses **Mehmed Âkif**'dir. Yalnız **Mehmed Âkif**'dir ki, sadece bir devrin, bir çevrenin veya zümrenin şairi olarak kalmayıp, her yanı ile tam bir millet şairi mertebesine yükselmiştir. Hattâ Âkif bir yönü ile Yunus Emre'yi ve Süleyman Çelebi'yi de geçmiştir. Çünkü onlar, biraz da devirlerinin icabı olarak müşahhas gerçeklere eğilememişlerdir. Biri yalnız dinî heyecan sahasında kalmıştır. Dil, ifade ve duygu beraberliği bakımından yalnız Türk halkı ile değil, belki bütün insanlıkla yan yana olan Yunus da «mücerred» de kalmıştır. Dünyanın ve hayatın dışındadır. Mehmed Âkif ise :

- A) Yaşayışı,
- B) Seçtiği konular ve meseleler,
- C) Meseleleri ele alış şekli,
- D) Dil, üslûp ve ifade

bakımlarından hem tamamıyla gerçekçi, hem de bütün millete hitab eden bir millî şairdir. O, bazı zümrelerin değil, Türk milletinin meselelerini bahis konusu etmiştir. O, «mücerred mefhumlar» üzerinde kelime ve mantık oyunlarına girismeyip, «müşahhas hâdiseleri» dile getirmiştir. O, millet gerçeğini kitaplardan okuyarak değil, bizzat milletin içine dalarak, arasında dolayarak kavramıştır. Milletın nasıl duyup, ne düşündüğünü bizzat millet fertlerinin ağzından dinleyerek öğrenmiştir.

Umumiyetle sanılır ki, bir şair yalnız dili sayesinde halka yaklaşır, yahut dili yüzünden halktan kopar ve uzaklaşır. Bu hüküm doğru fakat eksiktir. Hakikatın ancak bir tarafını göstermektedir. Nitekim bazı hâdiseler bu kanaati doğrulamamıştır. San'atkâr eğer duyusu, düşünüşü ve hayatı ile halka yakın ise, yalnız dili yüzünden halkın dışında kalamaz. Esasen böyle bir san'atkârın halkdan farklı bir dil kullanması da düşünülemez. Ama, şair veya yazar, eğer millet varlığından farklı görüş ve düşünceye sahip ise yüzde yüz halkın dili ile de yazsa, halkla berâber olamaz. Halk tarafından tutulup sevilmez. Bunun en canlı örneğini Nazım Hikmet'te görürüz. Kendisi dil bakımından halka çok yakın olduğu halde, ruh ve kafa itibariyle halkın tamamen dışında ve karşısında bulunduğu için, bizzat halk tarafından reddedilmiştir. Dil birliği O'nu halka yaklaştıramamıştır. Mehmed Âkif ise, yalnız kullandığı dil sayesinde değil, düşüncesi, imanı ve heyecanı ile de yüzde yüz millî olduğu için, bütün Türklüğün şairi olmuştur. İşte Âkif'in dil ve üslûbu incelenirken, bu mühim noktadan hareket etmek gerekecektir. Yani O'nun dilini hayatından, inancından ve fikrî şahsiyetinden ayrı düşünmek imkânsızdır.

Mehmed Âkif'in dilinin en bariz hususiyeti, süphesiz **sade** ve **tabii** oluşudur. Âkif üzerinde araştırma yapan bütün münekkid ve edebiyatçılar bu noktada birleşirler (1).

Esasen, Âkif gibi, ömrü, binbir derdin acısı ile dolu halkın arasından geçen, san'atı yalnız millete hizmet için bir vasıta sayan ve bütün millet topluluğuna hitab eden bir şairin dili başka türlü olamazdı. O'nun dilindeki bu **sadelik** ve **tabii**lik elbette, hem san'at anlayışından, hem de yetiştirme ve yaşama şartlarından geliyordu.

« **Ne tasannû bilirim, çünkü ne san'atkârım** »

mısraı ile kendisi de üslûbunun sadeliğini ilân ediyordu.

«**Edebî eserlerin halka hitab etmeleri şarttır. Aydınlar için yazmak abestir. Milletçe bu kadar geri kalışımızın sebeplerinden biri de, altı asırdan beri, halk için değil, yalnız aydınlar için eserler meydana getirmiş olmamızdır**» (2).

<sup>1</sup> Prof. Kenan Akyüz, Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi. Ankara. 1958. Prof. Dr. Mehmed Kaplan, Şiir Tahilleri, İstanbul, 1969. Mithat Cemal (Kuntay), Mehmet Âkif, İstanbul, 1939. Fevziye Abdullah Tansel, Mehmet Âkif - Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1945.

<sup>2</sup> Prof. K. Akyüz, adı geçen eser, sayfa: 508.

diyen Âkif'in kalemine yön veren işte bu düşüncedir. O, güzelin peşinde değildi; **doğrunun, iyinin, gerçeğin** ve  **faydalının** peşindeydi. Güzellik bütün bunlardan sonra geliyordu. Cemiyeti, içine gömüldüğü uyusukluktan, bir kısım zihinleri daldıkları gaflet uykusundan uyandırmak için, sadece estetik heyecanlar veren saf şiirler yetmez. İnsanlar, ancak beyinlerinde güm güm öten, acı gerçekleri onlara bütün çıplaklığı ile ve doğrudan doğruya aksettiren sözlerle harekete geçerler.

«Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek...»

mısraı O'nun edebiyat ve san'at anlayışının hülâsasıdır. Ancak, gerçeğe ve doğruya bu derece bağlı, müphemden, dış görünüş güzelliğinden ve şekilciliklerinden bu derece uzak durmasına rağmen Âkif'in üslubu kendi sadeliği içinde **süslü**, kendi tabiiği içinde **orijinal** ve kendi özentisizliği içinde **mükemmeldir**. O, bir çok manzumelerinin okuyucuda bıraktığı intibaa göre, son derece kolay, rahat ve özentisiz yazmış gibidir. Halbuki, yakın arkadaşı Mithat Cemal'in söylediğine bakılırsa, güç yazıyordu.

«— Tabiiyi en sonra buluyorum, diyordu: yazarken kalemine önce «sahte», «sun'i» takılıyor. Onu atmak için yedi defa, sekiz defa çiziyorum» (3).

Fakat söyleyişi basit değildi, alelâde değildi. Hele derme-çatma ve lâubali hiç değildi. Âkif'in uzun manzumeler söylemesini ve konuyu fazla teferruatlı anlatmasını, bir ayıklama yapmaksızın, gelişi-güzel yazdığına atfedilen bulunabilir. Halbuki, ele aldığı konuyu bütün teferruatı ile işlemesi Âkif'in dışa dönük mizacından, cemiyete hizmet anlayışından ve biraz da müsbet ilim (baytarlık) tahsil etmiş olmasından gelen bir temayüldür. Bu bakımdan, manzumesine konu edindiği meseleyi, ayıklamaktan âciz olduğu için değil, gayesine öyle uygun gördüğü için uzun ve teferruatlı anlatmıştır. Yoksa, istediği zaman, kısa, heyecanlı ve süzölmüş bir üslûbla yazdığı da bilinmektedir. Esasen Âkif'in en mühim vasıflardan biri de, üslûb ve ifadesinin «çok sesli», yani çeşitli ve değişik «ton»lu oluşudur. Edebiyatımızda üslûpçu olarak tanınan Tevfik Fikret, Ahmed Haşim ve hattâ Yahya Kemal'in tek tip üslûpları vardır. Bunlar, hamasî şiir de yazsalar, aşk ve ölüm şiirleri de yazsalar, kendilerine mahsus bilinen «ton» ve «eda» ile söylerler. Mehmed Âkif öyle değildir. İşlediği konuya göre, dilini, edasını ve sesinin «ton»unu derhal değiştirir. Onun içindir ki, Âkif'in kahra-

<sup>3</sup> Mithat Cemal (Kuntay), adı geçen eser, sayfa: 307.

manlık şiirlerinde başka, dinî şiirlerinde başka, hiciv, mizah, hikâye, hâtıra, fıkra ve öğüt mahiyetindeki manzumelerinde başka başka «ses» duyarız. Değişik dil ve üslûpla tanışırız (4). Bu farklılıklar, kelime kadrosundan telâfuza, cümle kuruluşundan vurguya kadar, ifadenin her noktasında görülür. Safahat'ın zenginliği, renkliliği bundandır. Mithat Cemal Kuntay O'nun için :

«... Üç esaslı sesi var : Kunuşan ses, erkek ses, müstehzi ses...» diyor (5). Hayır, bu kadar değil. O'nun haykıran, isyan eden, inleyen sesleri de vardır. Türkçesi de aynı zenginliği, aynı çeşitliliği gösterir. Bu sebeple biz Âkif'in dilini ve üslûbunu, manzumelerini guruplara ayırdıktan sonra, her bir gurubun hususiyetine göre değerlendireceğiz.

#### I) Hamasî şiirleri :

**İstiklâl Marşı, Bülbül, Leylâ ve Çanakkale Şehidleri** gibi herkesce bilinen milli heyecan şiirlerinde Âkif, saf şiire ulaşmış, coşkun, titiz ve usta bir san'atkardır. Bu tür eserlerde O, **doğruyu, gerçeği ve faydayı** ikinci plâna itip, yalnız **duyguyu ve heyecan'ı** dile getirmiştir. Yalnız güzelin, tesirlinin ve mükemmelin peşindedir. Kelimeyi seçerken onun sesine ve yapısına, mısrai kurarken iç ve dış ahengin mükemmelliğine dikkat göstermiş, müzikaliteye önem vermiştir. **Alliterasyon** ve **asonans** gibi, mısraın ahengini sağlayan ses unsurlarını sık sık kullanmıştır.

Aşağıdaki mısralarda r alliterasyonu görülmektedir :

Şehirde kaçmak isterken sular zaten kararmıştı,  
Pek ıssız bir karanlık sonradan vâdiyi sarmıştı.  
Ne muhrik nağmeler yâ Rab ne mevcâmevc demlerdi,  
Ağaçlar, taşlar ürpermişti, gûya Sûr-ı mahşerdi.  
Eşin var, âşiyânın var, bahârın var ki beklerdin  
Kıyâmetler koparmak neydi ey bülbül nedir derdin ?

.....  
O kudretler, o satvetler, harâb olsun, türâb olsun

(Bülbül'den)

<sup>4</sup> Abdülhak Hâmid, kendisi için «benim üslûbım yok, esâlibim vardır» der. Aynı hüküm Mehmed Âkif'in üslûbu hakkında da rahatça söylenebilir.

<sup>5</sup> Mithat Cemal (Kuntay), adı geçen eser, sayfa : 393.

Düşer hüsrana, kalkar ye'se çarpır serseri alın.  
Aran : beynin döner boşlukda; haykır : ses veren cinler

Hayır kudretli bir varlıkla mü'minler mübeşşerse,

Kimin uğrunda kurbandır ki doğrandıkça doğrandı

Şafaklar ferş-i râhın, fecr-i sadıklar çerağındır

(Leylâ'dan)

Şu mısralarda da n, s, ş, alliterasyonu vardır :

Muhitin hâli «insaniyyet» im timsalidir sandım  
Dönüp maziye tırmandım ne hicramlar neler andım  
Eşin var, âşiyamın var, bahârın var ki beklerdin;  
Kiyâmetler koparmak neydi ey bülbül nedir derdin?

Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.

Gezersin hânumanın şen, için şen, kâinatın şen

Ağaçlar taşlar ürpermişti gûyâ Sûr-ı mahşerdi.

(Bülbül'den)

Gel ey leylâ, gel ey candan yakın cânân uzaklaşma !

Senin derdinle canlardan geçen Mecnunla uğraşma !

Düşüm biçârenin en kahraman en gürbüz evlâdı,

Kimin uğrunda kurbandır ki, doğrandıkça doğrandı?

(Leylâ'dan)

İstiklâl Marşı'ndan alınan şu mısralarda ise, r ve n seslerinin ördüğü müstesna bir müzikalite duyulur :

Bastiğın yerleri «toprak» diyerek geçme tamı !

Düşüm altındaki binlerce kefensiz yatamı.

Sen şehid oğlusum incitme yazıktır atâmı

Verme dünyaları alsan da bu cennet vatamı

Arkadaş yurduma alçakları uğratma sakın

Siper et gövdeni dursun bu hayâsızca akım

Doğacaktır sana vâdettiği günler Hakk'ın

Kim bilir belki yarım, belki yarından da yakın.

Burada yalnız üç şiirinden seçtiğimiz alliterasyon örnekleri Âkif'in diğer manzumelerinde de vardır. Fakat, bu âhenk ve müzikalite hamasi şiirlerde daha açık olarak kendini gösterir. Öbür manzumelerin teferruatlı tasvirleri, karşılıklı konuşmaları ve hikâye-fıkra-hâtıra karışımı arasında kayboluveren dış güzellik ve itinalı ifade, kahramanlık şiirlerinin hitabet kudreti de taşıyan coşkuluğu içinde, bütün ihtişamı ile ortaya çıkar. Ayrıca, şair bu duygu şiirlerinde heyecanın, şekil güzelliğinin, edebiyatın kaçınılmaz malzemesi sayılan söz san'atı ile imajların da «doz» unu iyi tayin eder. Hudutlarını itina ile çizer.

Âkif mübalâğayı «tadında bırakmış» ve «hayal»lerinde Hâmid gibi kâinatın dışına çıkacak kadar gerçekden uzaklaşmamıştır. Mesela Mithat Cemal Kuntay'ın da yerinde bir dikkatle belirttiği üzere (6) O, Çanakkale'de şehid düşen mehmedciğin zaferinin büyüklüğünü tarif ederken :

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker  
Gökden ecdâd inerek öpse o pâk alını, değer.

diyor. Böylece hayâli ve mübalâğayı «gerçek»in fazla dışına taşırmıyor. Eğer, Âkif yerine bu şiiri Hâmid yazsaydı, muhakkak ki o «gökden ecdad»ı indirmekle yetinmeyecekti. Belki :

**Gökden Allah inerek öpse o pâk alını değer.**

diyecekti. Fakat o zaman mısra da, hayal da sun'ileşirdi. Halbuki Âkif'in hiç bir zaman ayakları yerden kesilmemiştir. Şiirine renk katan, üslûbuna şahsiyet kazandıran şey, normal dilin, tabbii ifadenin dışında seçilmemiştir. Yahya Kemal'in Koca Mustafa Paşa semti için söylediği :

Bu vatandaş biraz ahşapla, biraz kerpiçten

Yapabilmiş bu güzellikleri bir kaç hiçten

mısraları, Âkif'in Safahat'ı hakkında da tekrarlanabilir. O da, **mersiz** ve **çinisiz** bir Süleymaniye kurmuş gibidir.

## 2) Dinî Jirizm ve yakarış şiirleri :

Büyük bir kısmı üçüncü Safahat'da **Hakkın'ın Sesleri** ana başlığı altında toplanan bu şiirlerde şair hamasi şiirlerine yakın bir üslûp ve ifade kullanır. Âkif'in, bâzan «vecid» haline gelmiş imanını,

<sup>6</sup> Mithat Cemal (Kuntay), adı geçen eser, sayfa: 327-328.

bâzan «isyan»a dönmüş «itaatını» bâzan da, Türk cemiyetinin perişan durumu ile «ilâhî kader» arasında gördüğü tezadı dile getiren bu şiirler, sağlam bir cümle yapısı ve mantık dolu bir ifade ile örülmüştür. Aynı zamanda yüksek sesle konuşan bir «şikâyetçi» durumunda görünen şâir, bir hitabette aranan bütün üslûp inceliklerini, bir yakarıшта olması gereken samimî teslimiyet edasını bu şiirlerinde kullanır. Hem dilekde bulunur, hem yakarır, hem de «hesap» sorar :

Tecelli etmedin bir kerre Allahım Cemâlinle!  
 Şu üçyüz elli milyon rûhu öldürdün Celâlinle!  
 Oturmuş eğlenirlerken Senin — hâşâ — zevâlinle.  
 Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?  
 Nedir İslâmı tenkilin bu müstâcel nekâlinle?

İlâhî, en asîl akvâmı alçaltırsın istersen!  
 Dilersen en zelîl eşhâsa izzetler verirsin Sen!

Sus ey divane! Durmaz kâinatın seyr-i mûtâdı.  
 Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?

(Hakk'ın Sesleri'nden)

Vefasız yurd! Öz evlâdın için olsun vefâ yok mu?  
 Neden kalbin kararmış? Bin ocakdan bir ziya yok mu?  
 İlâhî, kimsesizlikden bunaldım, âşinâ yok mu?  
 Vatansız, hânümansız bir garibim... mültecâ yok mu?  
 Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir «yok» der sadâ yok mu?

(Hakk'ın Sesleri'nden)

Bazan Allah'a âdetâ «muhtıra» verir:  
 Yâ Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?  
 Mahşerde mi bîçârelerin yoksa felâhı!  
 Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!



«Yandık» diyoruz... Boğmağa kan gönderiyorsun!  
 Esmezse eğer bir ezeli nefha yakında,  
 Yâ Rab, o cehennemle bu tûfan arasında,  
 Toprak kesilip, kum kesilip âlem-i İslâm!  
 Hep fıskırarak yerlerin altındaki esnâm!  
 Bîzar edecek korkuyorum cedd-i Hüseyni,  
 En sonra salîb ormanı görmek Haremeyni!

(Hakk'ın Sesleri'nden)

Bâzan da tesirli bir hitabet üslûbunun bütün unsurlarını bir araya getirir: Tekrarlar, ünlemler, hayâller ve teşbihler...

Ey bunca zamandır bizi te'dib eden Allah!  
 Ey âlem-i İslâmı ezen, inleyen Allah!  
 Bizler ki senin va'd-i İlâhîne inandık!  
 Bizler ki binüçyüz bu kadar yıl Seni andık.

.....  
 Hâlâ mı semâımızda gezen leyle-i memdûd?  
 Hâlâ mı görünmez o seher-pâre-i mev'ûd?

.....  
 Lâkin bu cehennem onu yıldırıldı mı? Asla!  
 l'lâya seğırtip duruyor nâmını hâlâ.

Kum dalgalarından geçiyor öyle yaman ki  
 Bir çağlayan akmakta yarıp taşları sanki.  
 Kızgın günün altında beyâbânı dolaştı,  
 Yalçın buzun üstünde sekip dağları aştı.

.....  
 Yâdında değil lânesinin hüzn-i elîmi,  
 Yâdında değil yavrusunun tavr-ı yetîmi.

.....  
 Bir böyle şehidin ki mükâfatı zaferdir,

Vermezsen İlahî dökülen hûnu hederdir.

(Hâtıralar'dan)

### 3) Vaız görünüşünde fikir manzumeleri :

Bunların başlıcası ikinci **Safahat**'ı teşkil eden **Süleymaniye Kürsüsünde** ile dördüncü **Safahat**'ı teşkil eden **Fatih Kürsüsünde** adlı uzun manzumelerdir. Aslında bunlara sadece vezinli ve kafiyeli olduğu için manzum diyebiliriz. Yoksa, gerek kompozisyon, gerek cümle yapısı, gerekse fikirlerin takdim tarzı ile, ikisi de okuyucuda yüklü bir fikir yazısı intibası bırakmaktadır. Esasen şair de o manzumeleri aynı niyetle, bir çeşit makale yazıyormuş gibi plânlamıştır. Tabii; gaye makale yazmak olunca, san'atkâr dil ve üslûbu da ona göre seçecektir. Âkif de öyle yapmıştır, Her iki manzumede de şair önce bir çevre tasviri yapar. Bir nevi «giriş» mahiyetindeki bu başlangıçtan sonra da asıl konuya geçer. Ele alınan mesele, Türkiyenin o gün içinde kıvrandığı dertlerdir. Âkif bu dertlerin mahiyeti, sebepleri ve hal çareleri hakkındaki düşüncelerini sade bir dil, yalın bir üslûp ve düz-ayak bir ifade tarzı ile bildirir. Söz san'atı yazmağa, fikirlerini dolambaçlı yollardan anlatmağa kalkışmaz. Tarihten veya başka cemiyetlerden canlı misaller göstererek görüşlerinin doğruluğunu isbata çalışır. Fıkra ve hâtıralar naklederek meseleleri müşahhas hale getirir. İfade ise, düzgün bir hikâye üslûbudur. Cümleler, hemen tamamiyle nesir cümlesidir. Birkaç mısra devam ettikten sonra, mısraın ortasında da bitse, cümlelerin mantiki kuruluşu ve gramer yapısı sağlamdır. Uzun manzumeler aynı ifade rahatlığı içinde devam edip gider :

Hind'i baştan-başa gezmekdi murâdım, lâkin,  
Nerde olsam, beni takibi yüzünden polisin,  
Tâkatim bitti de vazgeçmede muztar kaldım;  
Kaldım amma, yine her mahfile az-çok daldım.

.....  
Sorunuz şimdi, Japonlar da nasıl millettir ?  
Onu tasvire zafer-yâb olamam, hayrettir !  
Şu kadar söyleyeyim : din-i mübînin orada,  
Rûh-ı feyyâzı yayılmış, yalnız şekli Buda,  
Siz gidin safvet-i İslâmı Japonlarda görün  
O küçük boylu, büyük milletin efradı bugün  
Müşlûmanlıktaki erkânı siyanette ferid;  
Müşlûman denmek için eksiği yalnız Tevhid.

(Süleymaniye Kürsüsü'nden)

Ancak, üslûp hep böyle kuru ve monoton değildir. Bu manzumelerde de şair sık sık «ton» değişir. Bir nasihatçı veya konferansçı edası ile başladığı halde mısraların havasına kendini kaptırdıktan sonra, zaman zaman heyecanlanır, öfkelenir ve yer-yer sesini yükseltir. Bu «ton» değişikliğini şair bazan da bir fıkra anlatarak veya hâtırasını naklederek sağlar. Âkif'in, cemiyetimizin bütün meselelerini en ince noktalarına kadar inceleyip, görüşlerini bildirirken, böyle birden-bire «ton» değiştirmesi, Divan şairlerinin kaside içinde «gazel söylemesi»ne benzer. Bu «tegazzül» ya bir heyecanın, yahut da hamâsî duygularının sesidir. İnsan bunları okurken, sâkin bir denizde gezintiye çıkan motor yolcusunun, zaman zaman civardan geçen vapurların dalgasıyla sarılması gibi, birden irkilir :

Bu ne şâhın işi yâ Râb, ne sipahın kârı...  
 Bu senin hikmetinin havsala-çâk esrârı!  
 Yurdumun gülmeyen evlâdını artık güldür,  
 Ağladım sonra çocuklar gibi hüngür hüngür!

.....

Enbiya yurdu bu toprak, şühedâ burcu bu yer  
 Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!  
 Dışı baştanbaşa bir nesl-i kerîmin yâdı,  
 İçi boydan boya milyonla şehid ecsâdı.  
 Öyle meşbû-i şehâdet ki bu öksüz toprak,  
 Ohhh, bir sıksa adam toprağı, kan fıskıracak!

Şair bâzan da öfkelenir. Hitab ettiği kütleyi azarlar. Bu da manzumeye değişik bir «ton» getirir :

Ey cemâat, yeter Allah için olsun uyanın!  
 Sesi pek müthiş öter sonra kulaklarda çanın!  
 Arzı oynattı yerinden yıkılırken İran...  
 Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan!  
 Hiç sıkılmaz mısınız Hazret-i Peygamberden?

.....

Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti!  
 Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti!

.....

Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefil

Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!

.....  
 Bırakın mâtemi yâhû, bırakın feryâdı,  
 Ağlamak fâide verseydi, babam kalkardı!  
 Gözyaşından ne çıkarmış, neye ter dökmediniz?  
 Bâri müstakbeli kurtarmağa bir azm ediniz!

(Süleymaniye Kürsüsü'nden)

Fakat, araya giren böyle değişik «ton» daki mısralar manzumenin fikri bütünlüğünü ve ana konuyu zedelemesiz. Çünkü şair, biriken öfkelerini, dalgalanan heyecanını teskin ettikten sonra, konuyu tekrar bıraktığı noktadan ele alır. Bir müddet sâkin devam eder. Ama, kendi fikir ve duyguları O'nda başka çağrışımlar uyandırınca, şair gene birden coşar. Manzumenin «tansiyonu» hemen yükselir. Durgun bir denizde beklenmedik bir «fırtınaya» tutulursunuz. Âkif, âdeta kalemını bırakıp eline bastonunu almıştır. Milleti temsil ve idare etmek mevkiinde bulunanların kafasına merhametsizce vurur :

Bakın da hâline ibret alın şu memleketin?  
 Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkıbetin?  
 Yabancılar ediyormuş — eder ya — istikrah:  
 Dilenciler bile senden şerefli dir billâh.  
 Vakarı çokdan unuttun, hayayı kaldırdın!  
 Mukaddesatı ısırдын, Hudâya saldırdın!  
 Ne hâtîrâtına hürmet, ne an'anâtını yâd,  
 Denen de böyle mi yapmıştı ey sefil evlâd?  
 Hayatın erzeli olmuş hayat-ı mutâdın!  
 Senin hesabına birçok utansın ecdâdın.  
 Damarlarındaki kan âdetâ irinleşmiş!  
 O çıkmak istemeyen can da bir yığın leşmiş!  
 İfade etmenin imkânı yoksa maziyi,  
 Bu müptezel yaşayıştan gebermen elbet iyi.

.....  
 Düşün: Hayatta fedâ etmedik elinde ne var?  
 Şeref mi, şan mı, şehâmet mi, din mi iman mı?  
 Vatan mı, hiss-i hamîyyet mi, hak mı, vicdan mı?  
 Mezar mı, türbe mi, ecdadının kemikleri mi?  
 Ne kaldı vermediğin bir çürük hayatın için?  
 Sayılsa âh giden fidyeler necâtın için.

Çoluk çocuk kesilirken, kadınlar inlerken!  
Zavallılar seni erkek sanır da beklerken  
Hayayı, ırzı ekip yolboyunca, çırpıplak,  
Kaçarsın öyle mi, hey kalp adam sıkılmayarak!

(Fatih Kürsüsünde'den)

Tabîî böylesine sert bir «tokadı», dinleyenlerin suratına indirdikten sonra şair biraz sâkinleşir. Bir hoca, bir mürşid tavrıyla terkar «ders»e geçer:

Süveys'i açtı herif... Doğru. Neyle açtı fakat?  
Omuzlamakla mı? Heyhat! Öyle bir fenle,  
Ki bir ömür telef etmiş o fenni tahsile.

.....  
Kuzum, eşek nalı yapsan: bir usta çingenenin  
Yanında uğraşacaksın, başında mengenenin.

.....  
Cemâat elverir artık bu uykudan uyanın  
Hudâ rızası için dünkü hâdisâtı anın!  
Kımıldamaz yine gelmezsek intibâha bugün,  
İkinci uyku ne dehşetli bir ölüm, düşünün!  
Ölüm kolay... Diyebilsek sonunda «kurtulduk»  
Bu intihar öteden üçyüz elli milyonluk,  
Zavallı âlem-i İslâm için elîm olacak!  
Biz olmasak bu kadar hânuman yetim kalacak!

.....  
O halde, şimdi bizim hakkımız değil ölmek.  
Yetişmiyor mu ki dünya evinde çektüğümüz,  
Yarın da yüklenelim âlemin günahını biz?  
Hem intihara özenmek, ne sermedî hüsrân.  
Bucak bucak savuşun, Müslümansanız, bundan.

(Fâtih Kürsüsünde'den)

Onun bütün uzun manzumelerinde bu üslûp dalgalanması, «ton» değişikliği görülür.

#### 4) Manzum hikâye, fıkra, hâtıra, mizah ve hicivleri :

Safahat'ın büyük bir kısmını bu tip manzumeler teşkil eder. Sosyal sefaleti dile getiren : **Hasta, Küfe, Hasır, Meyhane, Seyfi Baba, Mahalle Kahvesi.** Manzum hikâye, fıkra ve hâtıra mahiyetinde : **Kocakarı ile Ömer, El Uksur'da, Necid Çöllerinden Medineye, Firavun ile Yüzyüze, Dirvas, Derviş Ahmed, Köse İmam, Berlin Hâtıraları, Ressam Haklı, Âmin Alayı, Kör Neyzen, Bayram, İstibdad** v. b. gibi.

Bunların aşağı yukarı ortak bir dili vardır : Yahn, tabii ve bir konuşma-sohbet üslûbu hepsine hâkimdir.

Bu tip manzumelerden kesin olarak anlaşılıyor ki, Âkif : Türkçeyi, mahallî tabirleri, küfürü, argosu, bedduası ve halk dili dahil olmak üzere, bütün incelikleri ile biliyor. Bu geniş bilgisi sayesinde ki şair her meseleyi konunun gerektirdiği kelime, tabir ve terimlerle anlatıyor. Şahısları yaşları, kültürleri, sosyal mevki ve karakterlerine göre konuşturuyor. Bu uygunluk yalnız kelime kadrosuna ait değildir. Konuşmanın edası da şahsın haline uyar. Şair, Hüseyin Rahmi ile Ahmed Râsim'in nesir dilinde gösterdikleri başarıyı nazımda gösterir. İstanbul'un her muhitinde kullanılan değişik ve zengin Türkçe ile Safahat'ı örer. Gene bu manzumelerde düzgün bir hikâye ifadesi vardır. Cümleler, unsurları yerli yerinde, nesir cümlesidir :

Beş-on gün oldu ki mu'tâda inkıyâd ile ben  
Sabahleyin çıkıvermiştim evden erkenden.  
Bizim mahalle de İstanbul'un kenârı demek !  
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek !  
Adım başında derin bir buhayre dalgalanır,  
Sular karardı mı artık gelen gelir dayanır.

(Küfe'den)

Üç-buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün  
Daha katlansa kıyâmet mi kopar? Hem ne içün

Beni yıllarca barındırmış olan bir yerden  
 «Öleceksin» diye koğmak? Bu koğulmaktır. Ben  
 Kimsesiz bir çocuğum nerde gider yer bulurum?  
 Etmeyin, sonra sokaklarda perîşan olurum.  
 Anam ölmüş, babamın bilmiyorum hiç yüzünü,  
 Kardeşim var, o da lâkin bana dikmiş gözünü.  
 (Hasta'dan)

Bir karanlık geceydi pek de ayaz...  
 İbn-i Hattab'ı görmek istedim biraz.  
 Çıktım evden ki yollar ip-issiz,  
 Yolcu bir benmişim meğer yalnız.  
 Aradan geçmemişti çok da zaman  
 Az ilerden yavaşça oldu ıyan,  
 Zulmetin sinesinde ukde gibi  
 Ansızın bir müheykel a'râbî!

(Kocakarı ile Ömer'den)

Kişilere, mesleklere uygun tabirler, sokak ağzı, ev ağzı, sohbet  
 üslûbu, konuşma üslûbu bakımından zengin örnekler mevcuttur :

Ev ve aile sohbeti :

Diyordu ağlayarak :

— Görme Âkif'im çocuğu!

Senin değil, yedi kat ellerin yanar ciğeri  
 Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu  
 Şükür bugün azıcık farklıdır diyorduk dün...  
 O penbe-penbe yanaklar kireç kesildi bugün! »  
 Filân hekim dediler geldi, baktı anlamadı  
 Meğer yalan yere çıkmış o sersemin de adı!

Bırak ki anlasalar var mı çare hiç? Ne gezer!  
.....

Eğer yetişmese imdâda yok mu komşu hanım.  
.....

Günaha girmedeyim durmuşum da bak şimdi!

(Selma'dan)

Boşarım, evlenirim, bahsini artık kapa da  
Hak ne verdiyse yiyip hoşgeçinin bir arada.  
Al götür haydi!

— Kızım gel!.. Hele bak gel diyorum,  
Hatırım yok mu? İnatlık iyi olmaz yavrum...  
Söyledim yapmayacak bir daha. Mahcup olmuş...  
Böyle şeyler olağandır...

— Ne desem hepsi de boş!

Bu benim alınma bir kerre yazılmış...

— Öyle.

Gazı göstereceğim! Gidiniz devletle.

(Köse İmam'dan)

Meyhane ağzı :

— Sesin mi yok? Açılır şimdi bir imam suyu iç!

— Yarın ne iştesin Osman?

— Ne isteyim? Burada!

— Dimitri çorbacı doldur! Ne durmuşun orada?

— O kim gelen?

— Baba Arif.

— Sakallı gel bakalım..

Yanaş.

— Selâmünaleyküm.

— Otur biraz çakalım...



- Dimitri, beş parasız geldi sanma, işte para!  
 — Ey anladık a kuzum...  
 — Sar be yoldaşım cigara...  
 — Aman bizim Baba Arif susuz-musuz içiyor!..  
 — Onun bi dalgası olmak gerek : tünel geçiyor!  
 — Moruk, kaçınıcı kadeh? Şimdıcik sızarsın ha!  
 — Sızarsa mis gibi yer, yatmamış değil a!

(Meyhane'den)

Kahve ağzı :

- Asıldı bey koza!  
 — Besbelli, bak sırttı aval!  
 — Bacak elinde mi?  
 — Kır, Hamdi sen de dağlıyı al.  
 — Ulan kapakta imiş dağlı... Hey köpoğlu köpek!  
 — Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek!  
 — Sekizli, onlu, ne çektinse ver de oryayı tut.  
 — Halim, ne uğraşıyorsun bu çıkmaz, işte kaput!  
 — Cihar u yek mi o taş?  
 — Hiç sıkılma öldü düşeş!  
 — Elimde yok mu diyor? Çek babam  
 — Aman şeşbeş!  
 — Hemen de buldu be! Gelsin hesaplayıp durma  
 — Bi parti yendi ya akşam, dikiz gelin kuruma!  
 — Dübeşle bağlıyorum.  
 — Yağma yok!  
 — Elindeki ne?  
 — Seyek.  
 — Aman durun öyleyse : penç ü yek domine!  
 .....  
 — Karışmasan işin olmaz değil mi? sen de bunak!  
 — Gelirsem öğretirim şimdi...  
 — Ay şu panpine bak!

Gelip de gösterecekmiş ... Mezarıcı Mahmud'a git!  
Bir üflesen gidecek ha ... Tirit mi sade tirit!

— Zamane piçleri! gördüm ya hepsi Besmelesiz...

Ne saygı var, ne haya var, Eğer bizim işimiz,

Bu kaltabanlara kalmışsa vay benim başıma!

— Herif belâya sokarsın dırıldanıp durma!

— Mezarıcı Mahmud'a git ha? Bakın it oğluna bir

Küfürbaz, alçak edepsiz ... Bu söylenir mi Bekir?

— Yolunca terbiye verdin ya âferin Hasan ađa.

— Bıraksalar beni çokdan marizlemiştim ya!...

(Mahalle Kahvesi'nden)

Görülüyor ki şair bir kahvede geçen konuşmayı ve ağız kavğasını hiç değiştirmeden, banda almış gibi, aynen verebiliyor. Bu, O'nun hem keskin dikkatini, hem gerçekçi, san'at anlayışını, hem de her sosyal tabakaya ait dili çok iyi bildiğini gösteriyor. Prof. Ahmed Hamdi Tanpınar Âkif'in manzumesi için: «Şair kahveye girince, *şiiir* dışarı çıkar» (7) demişti. Halbuki Âkif burada, kahveye şiiirine ilham bulmak maksadiyle gitmemiştir. Cemiyetimizin kökü derinlerde bir sosyal yarası olan kahvehaneyi, bu miskinlik yuvasını, bütün sefaleti ve gerçekliği ile tanıtmak için oraya girmiştir. Sonra da, şiiir söylemeğe kal-kışmamış, sadece kahvenin ve atmosferinin «resmini yapmıştır».

Mahalle ağzı :

— Bak anne, ay-dede bak bak!

— Aman da mâşallah

Deđirmi tabla kadar var ...

— Susundu Ayşe günah.

— İlâhî teyze tuhafsin, neden günah olacak?

— Günah dedim ya, bırak şimdi...

— Haydi sende bunak

— Bunak munak deme billâh çarparım elimi...

Aşıfteler sizi... Âhir zaman tevekkeli mi?

.....

Köpek sürüklenir gibi insan sürüklenir mi ayol?

— Kadın çekil döverim ha! Sokulma haydi defol!

Herif bırak, diyorum... Durdu işte bak nefesi.

— Ne dırlanıp duruyor? Susturun canım şu pisi!

.....

— Kadın, paşam ne yaparsın?

— Paşam mı? nerde paşa?

Şu korkuluk gibi dim-dik duran adam mı paşa!..

.....

— Sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar!

Ya sen, zebani kıyafetli, gulyâbani paşa!

İlâhî yumru başın bir geleydi sivri taş!

Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne!

Kazık boyundan utan... Tû herif senin yüzüne!

(İstibdad'dan)

Sakallı, yok mu işin? Git cehennem ol şuradan!

Ne dırlanıp duruyorsun, sabahleyin oradan?

Benim içim yanyor: dağ gibi babam gitti!

(Küfe'den)

— Yok canım öyle değil!..

— Öyle ya herkes ahmak...

(Hasta'dan)

Biraz musahabeden sonra söktü müşteriler.

.....

— Silik bu yirmilik almam.

— Uzatma gör işimi!

.....

— Bizim çocuk, adı batsın, yılancık olmuş...

— Ya?

Sübek kadar yüzü hüt dağ kesildi !

— Vah vah vah !

— Hanım geçer nefes ettir...

— Geçer mi ? İnşallah !

— Efendi amca sakız ver... Biraz da balmumu kes.

Kuzum, parayla olur ha ! Peşinci bak herkes.

(Hasır'dan)

Dost sohbeti :

— Vay hocam ! Vay gözümün nuru efendim buyurun !

Hangi rüzgârdır atan sizleri ! Lütfen oturun.

Mütehassirdik efendim, ne inayet, ne kerem !

Öpmedik affediniz ...

— Çok yaşa... Lâkin veremem.

Bütün İstanbul'un ağzında gezen elleriniz,

Bize nâz etmese olmaz mı efendim ? Veriniz.

— Döktüğün dillere bittim, seni çok sözlü seni !

Ayda, âlemde bir olsun aramazsın köseni.

Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı derler de ayol.

Baba dostuysam eğer, kalkıp ararlar bir yol.

.....

Hoca rahmetliye bak, oğluna, bak, hey gidi hey!..

.....

— Hele dur öfkemi tekmelliyeyim...

— Tekmille !

Zaten eksik bir o kalmıştı, hüdâyı sille.

— Sanki dövsem ne yaparsın, hocayız biz döveriz!..

Gül biter aşk ile vurduk mu...

— İnandım, câiz.

.....

Gül değil kıl bile bitmez sopa altında !

— Hele !

— Öyle olsaydı, şu karşıdaki yalçın kelle,

Fark olunmazdı Kızanlıkdaki güllüklerden!  
Bu dayak faslı da aç karnına bilmem nereden ?

.....

— Keşke baytarlık edeydin...

— Yine et mümkünse.

— Yapamam.

— Belki yapardın be..

— Unuttum be Köse.

.....

— Hani çay gelmedi yâhu?

— Ay unuttuk gerçek.

— Gitme seslen, yalnız, nerde Emin yok mu?

— Emin!

Nerdesin? Baksana, çay demleyeceklerdi demin...

— Demlemişler baba.

— Sen gelsene, oğlum buraya...

El öperlerdi unuttun mu?

— Hayır

— Oldu mu ya!

— Demin öptüm, baba...

— Öptün mü, git öyleyse hadi.

(Âsım'dan)

Sözü bir parça uzattımsa da oğlum, affet...

Hasbıhal etmek için başka adam yok ki... Evet,

Kimse söyletmiyor artık bizi bak sen derde;

“Mürteci,, damgası var şimdi bütün ellerde.

Bir fenâlık görerek, yapma desen alınına tâ,

İniyor hatt-ı celisiyle Hamîdî Tuğra!

İşte gördün ya, herif "sâye-i hürriyyette,,  
 Diyerek, başlamak üzreydi hemen tehdide !  
 Eskiden vardı ya meydanda gezen ipsizler :  
 Hani bir "sâye-i şâhâne,, çekip her b... yer !  
 Onların bir çoğu ahrâr-ı ızam \* oldu bugün ;  
 Mürteci nah kafa bizler... Kerem et ; hâli düşün !  
 Bu cehâlet yürümez ; asra bakın : asr-ı ulûm !  
 Başlasın terbiyeniz ailelerden, oğlum.  
 Sâde hürriyeti ilân ile bir şey çıkmaz ;  
 Fikr-i hürriyeti hazm ettiriniz halka biraz,

(Köse İmam'dan)

Örneklerde gördük ki, Âkif çeşitli meslek ve zümreden insanları konuştururken onların «lûgat»ını kullanıyor. Böylece, birçok **küfür**, **argo** kelimeler ve **beddualar** da manzumelerde yer alıyor. Ancak, şair bu «kaba» kelimeleri öyle bir hava içinde veriyor ki, okuyucu onların varlığından rahatsız olmuyor. Hani bazı güngörmüş, babacan ihtiyarlar vardır. Kızdıkları zaman biraz küfürlü ve argolu konuşurlar. Ama, onun bu hali mecliste bulunanları rahatsız etmez. Çünkü o babacan ihtiyar bu «ağır» sözleri tamamiyle yerinde kullanır. Hak edenlere karşı sarfeder. İşte Âkif'in «küfür» ve «argo»ları da okuyucuya batmıyor. Hem manzumenin umumî havası, hem de her an nefesini duyduğumuz şairin bize telkin ettiği «kâmil insan» intibası o «sert» kelimeleri kulağımızda yumuşatıyor. Bu türlü «sert» sözler için bâzı örnekler verelim :

**Sersem, denî, alçak, hayasız, rezil, müptezel, kahpe, kaltaban, herze, deyyus, eşşek, katır, ipsiz zamane piçleri, ulan, alık, avanak, hödük, herze vekil, kıl kuyruk, itoğlu, köpoğlu, kaltak, çüş be, tû, beyinsiz, kafasız, melun, nâmerd, hınzır, utanmaz, maskara, mahlûk, moruk, bunak...**  
 v.b. gibi.

Safahat şairinin böyle **tahkir**, **tezyif** ve **istihza** edici sözlere fazla yer verışı onun hem kızgın ve müstehzi mizacından, hem de ele

\* ahrâr-ı ızam : büyük hürriyet taraftarı

aldığı sosyal meseleleri «gerçekci» bir san'at anlayışı ile işlemek arzusunda ileri gelmektedir. Yukarıda sıraladığımız kelimeler mücerred mânâları ile düşünülmeyp, metin içinde okunduğu taktirde, insana pek acayip görünmeyecektir. Çünkü bir yandan manzumenin konusu, diğer yandan konuşturulan kahramanların «şahsiyet»leri, okuyucuyu bu tip «ağır» kelimeleri işitmeğe hazırlamaktadır.

Âkif'in çok keskin bir dikkati olduğunu söylemiştik. Bunu, şiirlerindeki canlı ve başarılı tasvirlerinden anlamak mümkündür. Ancak, şair bütün gerçekçiliğine rağmen tasvirlerine kendi hislerini de katar. Biz onun edasından, tasvir ettiği şeyi sevip sevmediğini hemen anlarız. İşte sempati duyduğu bir şahıs tasviri:

Başta bir dalgalı fes, tâ tepesinde bir ibik,  
 Cuk oturmuş bakıyor, mavi beş-on kat iplik,  
 Sapı yok püskülü tutmuş da dışından iliğe  
 Bağlamış sım-sıkı «artık bu da kopmaz ya» diye.  
 Önü çökmüş sarığın, arka taraf vermiş bel!  
 Çağlıyor püskülü baktım, üzerinden tel tel.  
 Saçak altında o gözler uzanan kaşlardan!  
 İki şimşek dolu gök sanki, yanarsın baksan!  
 Sonra, hendekler açılmış gibi kat kat bir alın!  
 Hani bin parça olur, düşmeye görsün, nazarın!  
 İri burnundan inip savruluyor çifte duman,  
 El ayak bağlı solurken bu kıyılmaz arslan,  
 .....  
 Lâkin aldırıldığı yok, hem sövüyor, hem yürüyor!  
 Göğsünün kılları donmuş, o ateş püskürüyor.

(Âsım'dan)

Bu da hoşlanmadığı bir tipin tasviridir ki, artık «tasvir»likten çıkmış, hiciv olmuştur:

Tasavvur et : iki arşın kazık kadar bir boy!

Getir de üstüne kalpaklı bir kemik kafa koy.  
 Ocak süpürgesi şeklinde bir sakal yaparak  
 «Senin bu, işte yüzün, al» deyip o yüzsüze tak.  
 Budak delikleri tarzında aç da çifte oyuk,  
 Büyükçe bakla kadar alının az altına sok.  
 Bıyık o kırdaki yetişmiş diken yemişli çalı!  
 Ağız da in gibi asla görünmüyor, kapalı.

(İstibdad'dan)

Hayran olduğu bir pehlivan ve güreş tasviri :

Birbirinden daha mevzun iki üç çift endam,  
 Atılıp sahneye şahin gibi olmaz mı hıram!  
 Ses, soluk çıkmaz olur, herkesi ürperme alır!  
 O geniş yer de nefeslerle beraber daralır.  
 Şimdi sağ kolda, gümüş kaplı birer bâzû-bend,  
 Boynu muskayla donanmış, o yarım deste levend,  
 Önce peşrev yaparak, sonra tutuşmazlar mı,  
 Güreş artık kızışır, hasmını tartar hasmı.  
 Uzanır şimdi göğüsler, kavuşur şimdi yine,  
 Dalga çarpar gibi çarpar, sarılır birbirine.  
 Kimi tek çapraza girmiş, mütemâdi sürüyor,  
 Kimi şirazeyi tartıp alıvermiş, yürüyor.  
 Kimi sarmayla çevirsem diye sardıkça sarar,  
 Kimi kılçık düşünür, atmak için fırsat arar.  
 Bu el-enseye düşürmüş de hemen çullanıyor,  
 O da kurtulmak için türlü oyun kullanıyor.  
 Kimi almış paça kaşnak, o açar, hasmı döner!  
 Kimi kündeyle giderken, topuk ellerde yener.  
 Kimi cür'etli olur çifte dalar, hem de kapar,  
 Kimi baskın çıkarak kaz kanadından çarpar.

(Âsım'dan)



Neydi oğlandaki endâmın o âhengi fakat!  
 Belli, her uzvu için ayrı çalışmış hilkat  
 Ya kemikler ne salâbetli, ya etler ne katı;  
 Tepeden tırnağa güya dolamışlar halatı;  
 İki-üç katlı büküp bir çınarın gövdesine.  
 Hele taşmış dökülürken o muazzam sîne,  
 Öyle bâriz adalâtın ebedî dalgaları,  
 Ki yorar ârızalar seyrine dalmış nazarı.  
 Çok geniş dersin omuzlar, boy o nisbette uzun,  
 O ne mevzun kafadır, sonra ne mevzun o boyun!  
 Ufarak bir kapı sırtın kabaran eb'âdı  
 Çarpışıp durmada nâçâr iki müthiş kanadı.  
 Enseden tâ bele sarkan o derin hat, o yarık,  
 Arzı umkunda nihan tûli mücerred artık.  
 Bel nisabında omuzlar gibi taşkın çatılar,  
 Adalî baldırının kutru hemen boynu kadar.  
 İki çam bölmesi kol, kim tutacak, kim bükecek,  
 O bileklerle o ellerse demirden daha pek,  
 Yaralar başkaca endâmına heybet veriyor,  
 Bir şehâmetli temaşa ki vücud ürperiyor.

(Âsım'dan)

İnsan, bir pehlivanı ve güreşi, televizyon ekranından seyretse, bu satırların tasvir ettiği teferruatı göremez ve aynı heyecanı duyamaz. Âkif'in, insan vücuduna, baytarlık mesleğinden gelen anatomik bir merakla bakışı, güreşe ait, bütün terim ve tabirleri bilışı ve keskin dikkati sayesinde bu canlı resim çizilmiştir.

Şimdi de beğenmediği bir güreş sahnesini görelim.

Mısralarda şairin kanaat ve hükmü de okunuyor. Sadece tasvir etmiyor, aynı zamanda tenkit ve hicvediyor :

Pehlivanlar hani? derken, söküvermez mi hocam,  
 Birbirinden daha biçâre sekiz çıplak adam!  
 Ah o soygunluğu rüyada gören korkardı!  
 Çünkü gömlek gibi etten de soyunmuşlardı!  
 Bir delik torbaya girmiş kimi kisbet yerine,  
 Çekivermiş kimi bir lime çuval dizlerine!  
 Kiminin giydiği çakşır, kiminin bez şalvar,  
 Kiminin uçkuru boynundan asılmış donu var.  
 (Âsım'dan)

Tasvir görünüşünde bir hiciv daha :

Bâb-ı Âli yokuşundan çıkıyordum, baktım :  
 Yolu boydan boya tutmuş eli bayraklı takım.  
 Geziyor başların üstünde genizden bir ses.  
 Çömelip salya-sümük, ağlaya dursun herkes,  
 Ben görür-görmez öten zurnayı bir irkildim...  
 Ay Zuhûri'ye çıkan maskara! Bildim... Bildim...  
 Deđişen bir yeri yok, dinleyemem kim ne dese,  
 Yine bir kıl keçe altında kapanmış euse!  
 Yine yıllarca hamamsız ki boyun musmurdar!  
 Yine parmak gibi âfâka batan tırnaklar!  
 Yine merdâne geçirmiş gibi yatkın bir yüz,  
 Ki hayâ nâmına tek ârıza bilmez, dümdüz!  
 Yine bir tatsız alın, yassı burun, basma çene...  
 Hep o, hiç başka değil, gördüğüm evvelki sen.

.....  
 Karabaş sonra Zuhûri'ye de çıksın mı sana?  
 Hem nasıl taş çıkarır, belki burunsuz Hasan'a.  
 Ne Arap kaldı, ne Lâz kaldı, ne Çerkez, ne Pomak

Öyle bir kesti ki taklitleri bittim . . .

— Hele bak!

Çok köpoğluymuş!

— Evet pek de utanmaz şeydi . . .

( Âsım'dan )

Âkif'in tasvirleri bu derece canlı ve başarılı olduğu halde, manzumelerinde fazla «sıfat» görülmez. O Tevfik Fikret (8) ve Ahmed Haşim'in (9) de nesirlerinde rasladığımız sun'î ve zoraki «sıfat»ları pek kullanmaz. Onun, her isim için mutlaka bir kaç tane «sıfat», her fiil için de muhakkak bir kaç «zarf» buluşturmak merakı yoktur. Her şeyi belli bir ölçü içinde ve yerli yerinde kullanmıştır. Bilhassa «sıfat»ların eşyanın tabiatına tamamiyle uygun olmasına dikkat etmiştir. Başkasına benzememek gibi bir hevesi bulunmadığı için, orijinal ve acayip ifade şekilleri aramamıştır. Safahat'da geçen kelimelerin aşağı yukarı yüzde 50 si isim yüzde 20 si fiil ve yüzde 19 u sıfattır (10). Zarfların nisbeti daha da azdır.

Ancak, şair tasvirlerinde böyle sıfat ve zarf enfilâsyonundan sakındığı halde, lüzumsuz teferruata girmekten kurtulamamıştır. Bu hususiyet onun uzun manzumelerini biraz sıkıcı hale getirmektedir.

Âkif'in tasvirlerinin bir hususiyeti de belli bir gayeye yönelmiş olmalarıdır. «San'at cemiyet içindir» anlayışına paralel olarak, şair her mısraı bir «maksada mâtuf» yazmıştır. Dikkat edilince anlaşılır ki Âkif fizik tasvirde yahut hicivden şahısların ruhî yapısına, karakterine inmektedir. Çirkin, pis, kılıksız bir kimseyi dış görünüşü ile anlatırken, şairni asıl gayesi o şahsın ahlâksız, düşük karakterli bir tip olduğunu göstermektir. Ancak, gaye burada da bitmiyor. Şair dış görünüşünden hareketle ruhî yapısına kadar indiği insanın şahsında, ayrıca, onun temsil ettiği devri, zihniyeti veya zümreyi de hicvetmiş oluyor. Meselâ,

<sup>8</sup> Bkz.: Necmettin Hacıeminoğlu, Tevfik Fikret'te Dil ve Üslûp, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 17, Ed. Fak. Yayını, İstanbul, 1969.

<sup>9</sup> Bkz.: Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmed Rasim'de Dil ve Üslûp, Ahmed Rasim'i Anma Kitabı. (M.E.B. Yayınlarından basılmaktadır.)

<sup>10</sup> Bkz. Hikmet Demirçelik, 1. Safahât'ın sistematik lûgatı, Türkiyat Enstitüsü Kitaplığı, tez nu: 669. Günar Görsün, 2. Safahât'ın sistematik lûgatı, Türkiyat Enstitüsü Kitaplığı, tez nu: 751. Sabahat Durak, Gölgelelerin sistematik lûgatı, Türkiyat Enstitüsü Kitaplığı, tez nu: 726.

**İstibdad** manzumesinde tasvir edilen «paşa»nın şahsında bütün o devir idaresinin hicvi bahis konusudur. Âsım'dan alınan tasvir görünüşündeki hicivde de gene «başların üstünde öten bir zurna» olarak vasıflandırılan adamın şahsında o günkü anarşik ve kozmopolit siyasi ortam tenkid edilmektedir. İki ayrı pehlivan, iki ayrı düğün tasvirinde de durum aynıdır. Burada da şair pehlivanları ve düğünleri birer devrin sembolü olarak düşünmüştür. Cemiyetimizin mes'ud, devletimizin kuvvetli olduğu devirlerin pehlivanları gürbüz, düğünleri muhteşem! Şairin yaşadığı çöküş devrinin ise hem pehlivanları cılız, hem de düğünleri sönüktü. Hattâ bu iki ayrı devrin farkı gelin arabasını çeken öküzlerin tasviri vesilesiyle bile belirtilir. Doktor ve çevre tasvirleri de böyledir. **Mahalle Kahvesinin** o pis ve sefil hali, o günkü Türk cemiyetinin tembel, miskin ve perişan durumunu temsil eder.

Âkif manzumelerinde bağlama, hitap, kuvvetlendirme ve soru edatlarını bolca kullanır. Bunun sebebi, cümlelerin birkaç mısra boyunca uzayan nesir cümlesi halinde oluşu ile, konuşma üslûbundaki tabiiliğin sağlanmak istenmesidir. Ayrıca, edatlar ifadeye kuvvet kazandırır. Değişik bir ton verir. İşte şair Türkçenin bu imkânlarını da çok iyi değerlendirmiştir. Bütün Safahat bu tip örneklerle doludur. Hususiyile **da, de, mı, mi, değil, ki, hem** ve **için** edatları çok kullanılmıştır :

**Ömer de kim ?** Benim ondan kerim adamdı babam.

( Kocakarı ile Ömer'den )

**Değil mi** bir anasın sen ? **Değil mi** Almansın,

**O halde** fikr ile vicdana sahip insansın.

**Nasıl da** keskin ahâliye karşı kör kılıcı !

**Verir de** hepsini kalmazsa **hiç mi hiç** parası !

Damarlarındaki son damlanın gelir sırası ...

**Götür de** kalbine bir kerre **ey** kadın elini !

Düşün zavallıların sernüvişt-i erzelini ...

**Nedense,** mevte olurken biner biner mahkûm

**Çıkıp da** etmedi bir ses bu hükme karşı hücum!

(Berlin Hâtıraları'ndan)

**Hele** bir âferin **olsun** diyebildin bana **da**

.....  
Kimi mevlidci diyor...

— Ah, olabilsem, **nerde!**

Yetişilmez **ki** Süleyman Dede yükseklerde.

**Vâkıâ** hasmı **da** gürbüz delikanlıydı; **ama,**

**Âsım**'ın savleti kuvvet **mi** sorar **hiç** adama?

(Âsım'dan)

Safahat'ın dikkati çeken taraflarından biri de ancak konuşma dilinde kullanılan halk deyimleri bakımından zengin oluşudur. Bilindiği gibi, Hüseyin Rahmi ile Ahmed Rasim, çağdaşları arasında, halk dilini en iyi kullanan yazarlar olarak tanınırlar. Ancak, onlar hem nesir sahasında kaldıkları, hem de daha çok ve değişik konularda yazdıkları için, halk dilinden geniş ölçüde istifade etmeleri mümkün ve normaldir. Âkif ise, san'atkârı çeşitli kayıtlar altında tutan nazım sahasında olmasına rağmen, konuşma dilini ve mahallî deyimleri, en az Hüseyin Rahmi ve Ahmed Rasim kadar, başarı ile kullanmıştır. Bu zenginlik yalnız deyimlerin sayı itibarı ile çok olmasından ibaret değildir. Şair, her sözü, her deyimi o kadar yerinde kullanmıştır ki, mısraın bir hecesine dahi dokunmak mümkün değildir :

**Babanın oğlusun Asım, ne kadar olsa yine**

.....  
Bir selâm ver **be herif, ağzın aşınmaz ya ...** Hayır!

(Âsım'dan)

Adam hesabına koymam **bizim köroğlunu** ben.

(Mahalle Kahvesi'nden)

Döktüğün dillere **bittim, seni çok sözlü seni!**

(Âsım'dan)

**Al işte,** bir günü mâtemsiz olmayan Asya!

(Berlin Hâtıraları'ndan)

**Çehiz-çimenle donatmıştı** bey babam evini  
(Meyhane'den)

**Sade bir bal deyivermekle** ağız tatlılsa.  
(Asım'dan)

**Baban yerinde adamdan** ne istedin şimdi.  
(Küfe'den)

**Keşki** ben evde olaydım . . . Esef ettim, **vah vah !**  
Bir fener yok mu verin . . . Nerde sopam? **Kız çabuk ol.**

**Aha buldum** aramak istemez oğlum, gitme . . .  
(Seyfi Baba'dan)

**Bir perişan anayım,** dağ gibi evlâd gördüm  
(Gölgeler'den)

gibi sayısız örnekler bulmak mümkündür. Ancak, biz Safahat'da geçen deyimlerin bir kısmını sıralamakla yetineceğiz :

*Açmaza düşmek, adam sen de, adı çıkmak, ağız kara, ağız kurusun, ağız süt kokmak, ağızına bakmak, ağızını açıp gözünü yummak, aklına şaşmak, aklından zoru var, Allah etmesin, bırak Allahın seversen, yüzüm ak alnım açık, ana-avrat sövmek, ayda âlemde bir olsun, suya ermek, balığın bel kemiğini bulmak (asıl önemli noktayı bulmak), baş kesmek, (baş eğerek selâm vermek), baskın çıkmak, başına sarmak (musallat etmek), baştan atmak, baştan karaya yurmak, belvermek, benzine kan gelmek, beş para etmez ciğeri, bir bıçak sırtı kadar, biçilmiş kaftan, bir baltaya sap olmamak, bir deri bir kemik kalmak, elin ağızına bir parmak bal olmak, bol keseden atmak, boyunun ölçüsünü almak, burnundan tutmak (kötü durumda yakalamak), canı yangın olmak (çok acı çekmek), cehen-nem ol (def ol!), cuk oturmak (iş yolunda gitmek), çam devirmek, çingir çıkmak, çifte kumrular, çileden çıkmak, çok bilmiş (kurnaz, sinsi), çürük tahtaya basmamak, dalgası olmak, dili ağırlaşmak, (hasta güç konuşur olmak) dillerde gezmek, diş bilemek, dut yemiş bülbüle dönmek, dut gibi silkmek, el elde baş başda, (mahrumiyet içinde), elden-ayakdan düşmek, eli boş çıkmak, eli böğründe kalmak, eli ekmek tutmak (para kazanabilecek yaşa gelmek), eli varmamak, eli yufka (parasız), gitti gider, gölgesinden korkmak, göz açtırmamak, göz kulak olmak, göze batmak (başkalarının kıskanmasına sebep olmak), gözü yılmak, gözünde tütmek, günahına girmek, işi çakmak, kafası kızmak, kafayı tütsülemek (sarhoş olmak), kalırsa el beğenir-ölürse yer beğenir, kamete kalkmak (ayaklanmak), kara gün dostu, kara çalmak, kelle kızdırmak (sinirlendirmek), kestiği tırnak bile olamamak, — yüzü — kireç kesilmek (benzi sararıp-solmak), kül bağlamak (mecazen: acısı dinmek), küplere binmek, mürekkep yalamak tahsil yapmak, mektep-medrese görmek, ne karın ağrısıdır, nefes ettirmek (hastayı hocaya okutmak), pala sürtmek (çalışıp-çabalamak), postu sermek, rahmet okutmak, sıfırı tüketmek, sözüüm ona, tabanları kaldırmak (kaçmak), taş çıkarmak, tıngır elek-tıngır saç (çıplak ve fakir ev),*

*tünel geçmek (dalgın olmak, etrafla ilgilenmemek), üstüne gül koklamak (esine veya sevgilisine ihanet etmek), vebali boynuna olmak, vay canına, yan çizmek, vur patlasın, yataklı etmek, yerinde yeller esmek, bellek (sanmak), becermek, apışmak, salma girmek, gırtlaklamak, dehşetlenmek, salya-sümüük ağlamak, bitmek (çok hoşlanmak) v.b. gibi... (11).*

Şair bazan da birer «klişe» olan bu deyimleri «yekpare» kullanmayıp, aradan böler, yahut unsurların yerini değiştirir. Böyle, nazım tekniğinin mecbur ettiği bir «bölünme» Âkif'in ustalığı sayesinde deyim mânasını zedelemes. Meselâ :

**Aman zaman dinlememek :**

Ne aman dinledi, gittikçe, hovardam, ne zaman  
(Âsım'dan)

**Alnım açık yüzüm ak :**

Çok şükür halime ... Nem var ? Yüzüm ak, alnım açık !  
(Âsım'dan)

**Bundan ötesi can sağlığı :**

Hani can sağlığıdır, doğrusu bundan ötesi.  
(Süleymaniye Kürsüsünde'den)

**Her işe burnunu sokmak :**

Sokarsa burnunu herkes, düşünmeden, her işe  
(Fatih Kürsüsünde'den)

**Canına tak demek :**

Kimsesizlik bu sefer tak dedi, artık canına  
(Seyfi Baba'dan)

**Çivi çivi söker :**

Çivi, bir an'anedir, bizde, sökermiş çiviyl.  
(Âsım'dan)

**Har vurup harman savurmak :**

Har vurur, bitmeyecekmiş gibi, harman savurur  
(Âsım'dan)

<sup>11</sup> Güney, Hakkı: Mehmed Âkif'de deyimler, Türkiyat Enstitüsü Kitaplığı, tez nu: 555.

Mehmed Ākif, bu deyimlerden başka, gene çoğu halk dilinden alınmış, argo'ya benzeyen fakat hususî mânaları olmadığı için argo sayılmayan kelime ve tabirlere de çok yer verir :

*Ödlek, pampin, tamtakır, şallak-mallak, âhiret kılıklı, hasba kalık, kazık boylu, behey, a tirit, hey gidi, hısr, türedi, dirlanıp durma, yıkıl oradan, zirzop, zıpır, zibidi, kazma gibi tırnak, kukla kayafetli, leşi yuvarlanmak, sahyası sarkmak, zebani kayafetli, zil takmak, çulpa, salaş, kaşarlanmış, yularla gezmek, it damarı tutmak, yılan bakışlı, cici bey, dikiz gelin kuruma, yalçın kelle, cavlak, çöplenenmek, haydi oradan, ay bayıldım bê... v.b. gibi... (12).*

**Not : Makalede zikredilen örnekler, Safahat'ın Ömer Rıza Doğrul tarafından tertip edilen dördüncü baskısından alınmıştır. (İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1955).**